

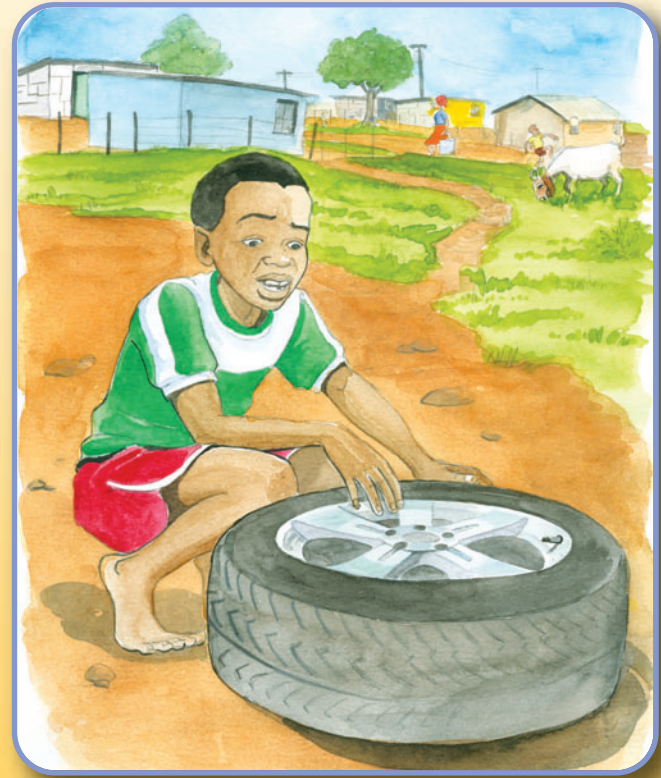
Nganea 1

U hevhedzana

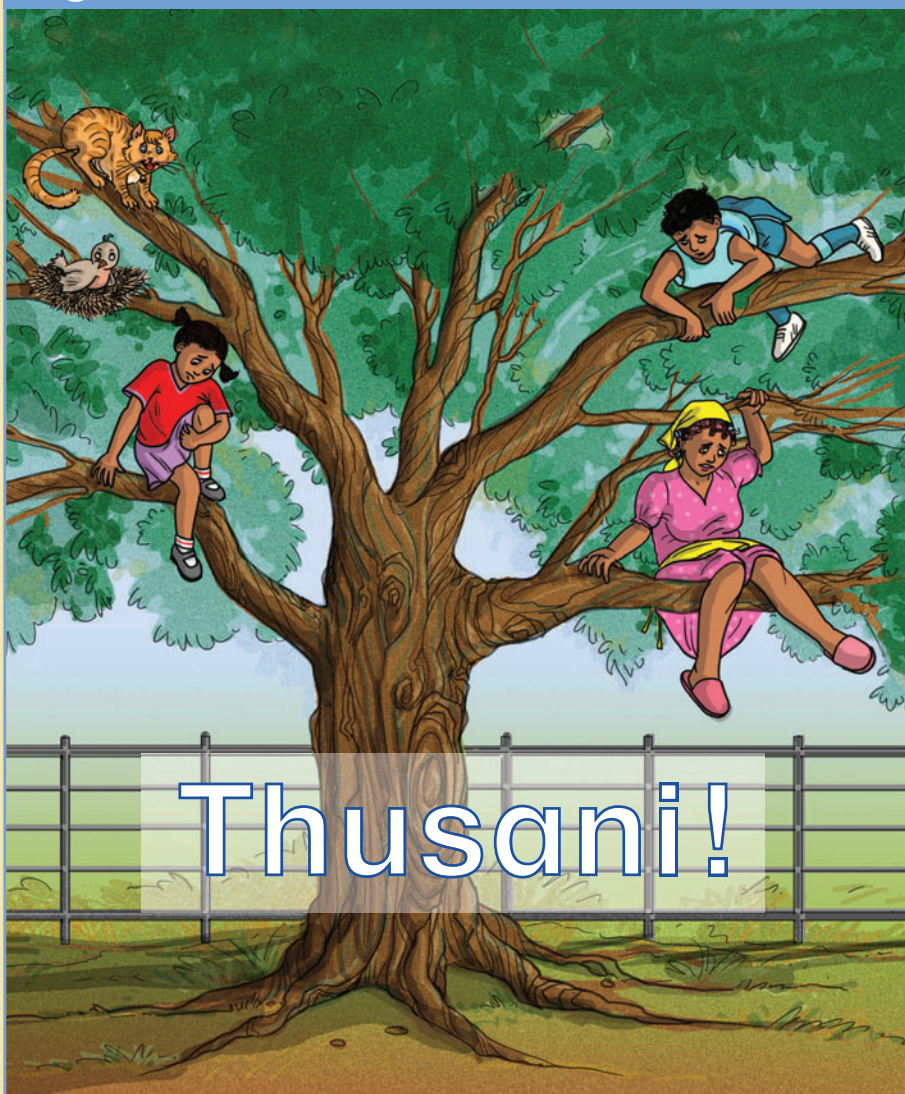

Nganea 2

Ndi linga la nnyi?

Nganea 3

Nganea 4

Lwendo

Bugu Khulu 4

Zwirengomu

1. U hevhedzana.....	1
2. Ndi linga la nnyi?.....	9
3. Thusani!.....	17
4. Lwendo	25

Bugu Khulu ya Mutheo Wa Fhasi

Dzo gandiswa nga 2017 nga Molteno Institute for Language and Literacy

Dzo disendeka nga mutevhe wa u thoma wo
badelelwaho nga Zenex Foundation

Bugu Khulu 4

- Mudzudzanyi wa mutevheṭhaḁu: **Jenny Katz**
- Muṅwali wa nganea: **Mirna Lawrence** na **Jenny Katz**
- Makone wa luambo lwa Tshivenḁa: **Takalani T. Maligavhada**
- Vhadzudzanyi wa Tshivenḁa: **Ndivhuho Raphalalani** na
Azwindini Freddy Nembahe
- Vhafanyisi: **Shayle Bester** - 1. U hevhedzana, **Vusi Malindi** - 2. Ndi linga la nnyi?,
Marleen Visser - 3. Thusani!, **Pinky Wilson** - 4. Lwendo
- Puḁane ya mulotsumbo: **Resolution**

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND) 4.0 International Licence

Disclaimer: You are free to download and share this work as long as you attribute the Molteno Institute for Language and Literacy, but you may not change this work in any way or use it commercially.

© 2017 Molteno Institute for Language and Literacy

ISBN 978-1-77580-497-0

1 U hevhedzana

NI SA ATHU U VHALA NGANEA

Itani vhungoho uri maipfi a tevhelaho a amba mini:
khou ya livini, hevhedzana, phosho, elekanya

Ndi duvha la u fhedza la mudedekadzi vho Zwonaka tshikoloni. Vha khou ya livini u wana rwana muswa.

Zwino ndi tshifhinga tsha pfunzo ya mbalo. Fhedzi vhana a vha khou shuma mbalo. Tshine vha ita ndi u hevhedzana.

‘Ndi ngani vhana avha vha tshi khou hevhedzana kilasini?’ mufumakadzi vho Zwonaka vha mangala.

Vho mangala ngauri vhana vha funesa pfunzo ya mbalo. Nga misi vha ita mbalo dzavho hu si na phosho. Fhedzi namusi ...

Ni khou vhona musidzana o fara masogisi a vhana?

Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala nga vhavhili vhavhili. Mudedekadzi vho Zwonaka vha vhalela kilasi nganea u bva buguni khulwane. Fhedzi vhañwe vhana a vha thetshesesi nganea. Vha khou hevhedzana.

‘U hevhedzana hu a anda! Ndi ngani vhana avha vho tou rali namusi?’ mudedekadzi vho Zwonaka vha mangala.

Vho mangala ngauri vhana vha funa nganea. Nga misi vha a dzula vha thetshesesa. Fhedzi namusi ...

Ni khou vhona musidzana o fara dami ya ñwana?

Zwino ndi tshifhinga tsha u ñwala mafhungo. Fhedzi vhañwe vha vhana a vha ñwali. Vha khou hevhedzana.

‘Ndi ngani vhana vha tshi hevhedzana ngaurali ñamusi?’ mudedekadzi vho Zwonaka vha mangala.

Vho mangala ngauri vhana vha funa u ñwala. Nga misi vha dzula fhasi vha sa ite phosho, vha tshi humbula zwine vha nga zwi ñwala na u ola zwo livhanaho na mafhungo. Fhedzi ñamusi ...

Ni khou vhona mutukana o fara bibi ya ñwana?

Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala vhavhili vhavhili. Fhedzi vhañwe vha vhana a vha vhali. Vha khou hevhedzana na vhavhali ngavho.

‘Aiwa! Ndi ngani vhana avha vha tshi khou hevhedzana hafhu?’ mudedekadzi vho Zwonaka vha mangala.

Vhoda dangauri nga misi vhana vha dzula vhothe vha vhala nga vhavhili vhavhili. Fhedzi namusi ...

Ni khou vhona musidzana o fara sekwa la tshitopana la vhana la u tambisa?

Zwino ndi tshifhinga tsha vhutsila. Fhedzi vhanwe vha vhana a vha oli. Vha khou hevhedzana.

‘Hafhu! Hu bvelela mini nga u hevhedzana uhu namusi?’ mudedekadzi vho Zwonaka vha mangala.

Vha thoma u dinalea. Nga misi vhana vha funa u ola na u pennda zwifanyiso zwavho vha sa iti phosho. Fhedzi namusi ...

Ni khou vhona musidzana o fara bodelo la nwana?

Tsimbi ya tshifhinga tsha vhuawelo ya lila. Vhana vha funa tshifhinga tsha vhuawelo. Vha la zwiḽiwa zwa masiari, vha gidima na u tamba vhoṱhe. Fhedzi mudedekadzi vho Zwonaka vha vha vhona vho dzula nga zwigwada zwiḽulwane hatsini.

‘Hu khou bvelela mini?’ vha mangala. Vho mangala, nge nga misi vhana vha a gidima na u tamba. Fhedzi ṅamusi ...

Mudedekadzi vho Zwonaka vha ya u ḽi toḽela tie. Vha elekanya nga vhana.

‘Ndi ngani vha tshi hevhedzana ngaurali ṅamusi?’ vha mangala vha tshi khou nwa tie.

Nga murahu ha tshifhinga tsha vhuawelo vha wana vhana vho vha lindela kiḽasini.

‘TSHIMANGADZO!’ vhana vha huwelela musi mudedekadzi vho Zwonaka vha tshi dzhena kiḽasini. Vha vha ṅea garaṭa ya tshipentshela na manngi wa dzimpho dza ṅwana.

Mudedekadzi vho Zwonaka vho mangala! Nahone vho takala!

‘Vhana, ndi a livhuwa. No lugesa,’ vha ralo. Vha thoma u sea. ‘Zwino ndi vho ḽivha uri ndi ngani no vha ni tshi khou hevhedzana ḽuvha loṭhe! Ndi vho ḽivha tshiphiri tshaṅu.’

2 Ndi linga la nnyi?

NI SA ATHU U VHALA NGANEA

Itani vhungoho uri maipfi a tevhelaho a amba mini:
mutshaeli, tshipere, mavhaihai, khaḡa

Gundo ndi mutukana we a vha tshi funesa dzigoloi u fhira zwithu zwothe. O vha a tshi toda u vha mulugisi wa dzigloi musi o no hula uri a kone u shuma ngadzo duvha lothe.

Nga linwe duvha o wana linga la vhuḏi la u penya mutavhani tsini ha ndila. Ndi linga la vhuḏisa, a sa athu u vhuya a li vhona.

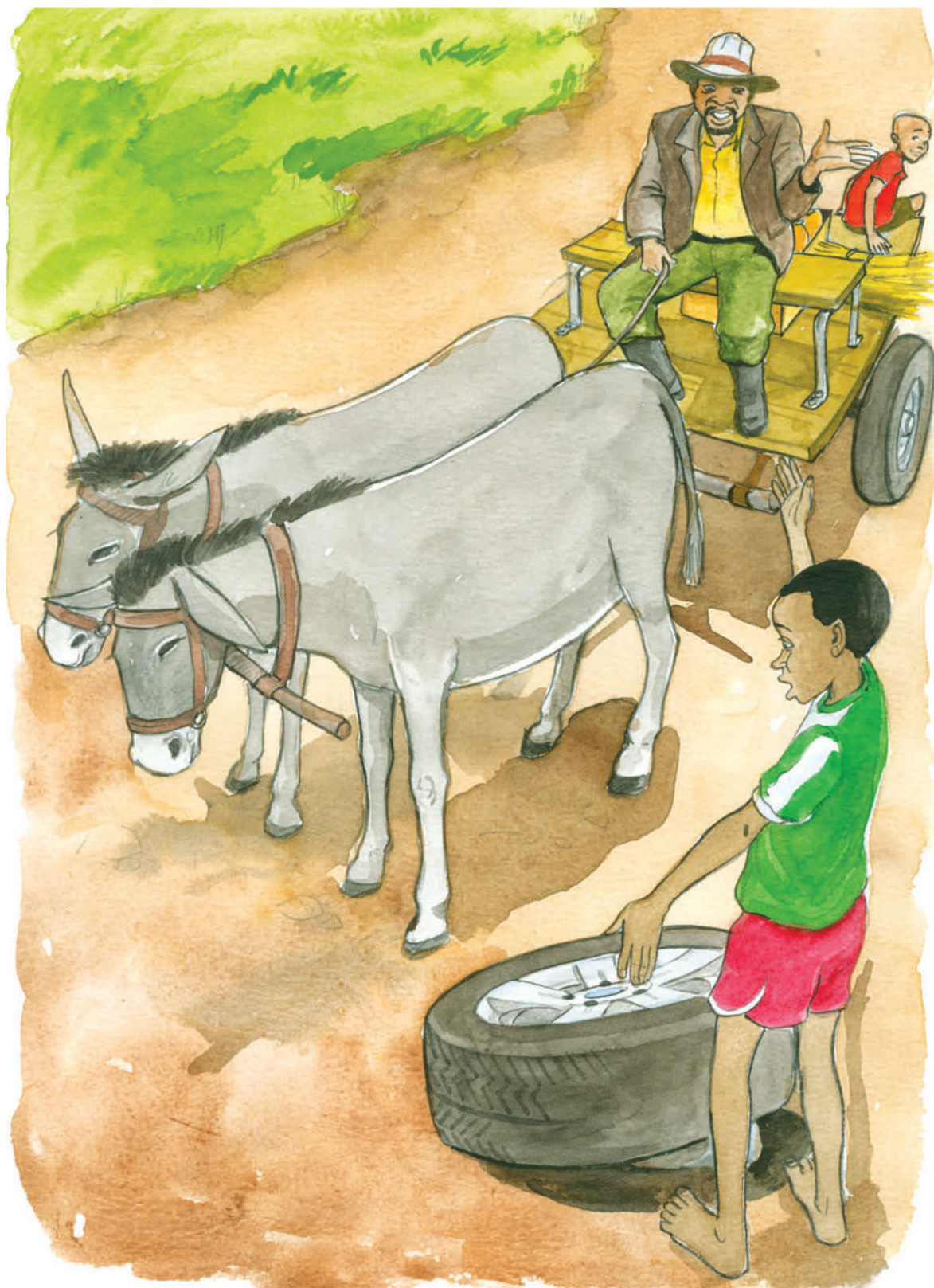
‘Ndi linga la nnyi?’ a mangala.

Hu si kale Gundo a vhona gariki ya donngi i tshi tsa na bada. *Kwa-kwa, kwa-kwa ...*

A imisa mutshaeli. ‘Ndi masiari. Ndi linga la vho ili?’ a vhuḏzisa.

‘Hai, a si langa,’ vha mu fhindula. ‘Linga ilo lo nakesa u fhira la gariki ya donngi!’

Vha fhira na bada. *Kwa-kwa, kwa-kwa ...*

Hu si kale Gundo a vhona tere-tere la muvhala wa tshirulwane li tshi tsa na bada. *Tere-tere, tere-tere ...*

A imisa mureili. 'Ndi masiari. Ndi linga lavho ili?' a vhudzisa.

'Hai, a si langa,' vha mu fhindula. 'Linga ili li nga si lingane tere-tereni langa.'

Vha fhira na bada. *Tere-tere, tere-tere ...*

Nga murahu ha minete i si gathi, Gundo a vhona thuthuthu ya muvhala mudala i tshi tsa na bada. *Thu-thu, thu-thu ...*

A imisa mureili. 'Ndi masiari, khaladzi. Ndi linga lavho ili?' a vhudzisa.

'Hai, a si langa,' mufumakadzana a fhindula. 'Linga ili ndi li hulwanesa kha thuthuthu yanga!'

Vha fhira na bada. *Thu-thu, thu-thu ...*

Duvha midifhoni vha li tshi khou fhisā, Gundo e na dora. Fhedzi a nga si sie linga lihulwane la u penya.

Gundo a vhona vene tshena i tshi tsa na bada. *Vuum-vuum, vuum-vuum ...*

A imisa mureili. 'Ndi masiari, vho mme. Ndi linga la vho ili?' a vhudzisa.

'Hai, a si langa,' vho mme vha fhindula. 'Linga ili ndi la vhudisa u fhirisa a vene yanga!'

Vha fhira na bada. *Vuum-vuum, vuum-vuum ...*

Gundo o vha e na dora na ndala. Fhedzi a nga si sie linga lihulwane la u penya.

Hu si kale Gundo a vhona thekhisi ya muvhala mudala wa lutombo i tshi tsa na bada. *Pii-pii-pii!*

A imisa mureili. 'Kha vha ime! Kha vha ime! Ndi masiari. Ndi linga lavho ili?' a vhudzisa.

'Hai, a si langa,' mureili wa thekhisi a fhindula. 'Tshipere tshanga tshi nga fhasi ha thekhisi yanga.'

Vha fhira na bada. *Pii-pii-pii!*

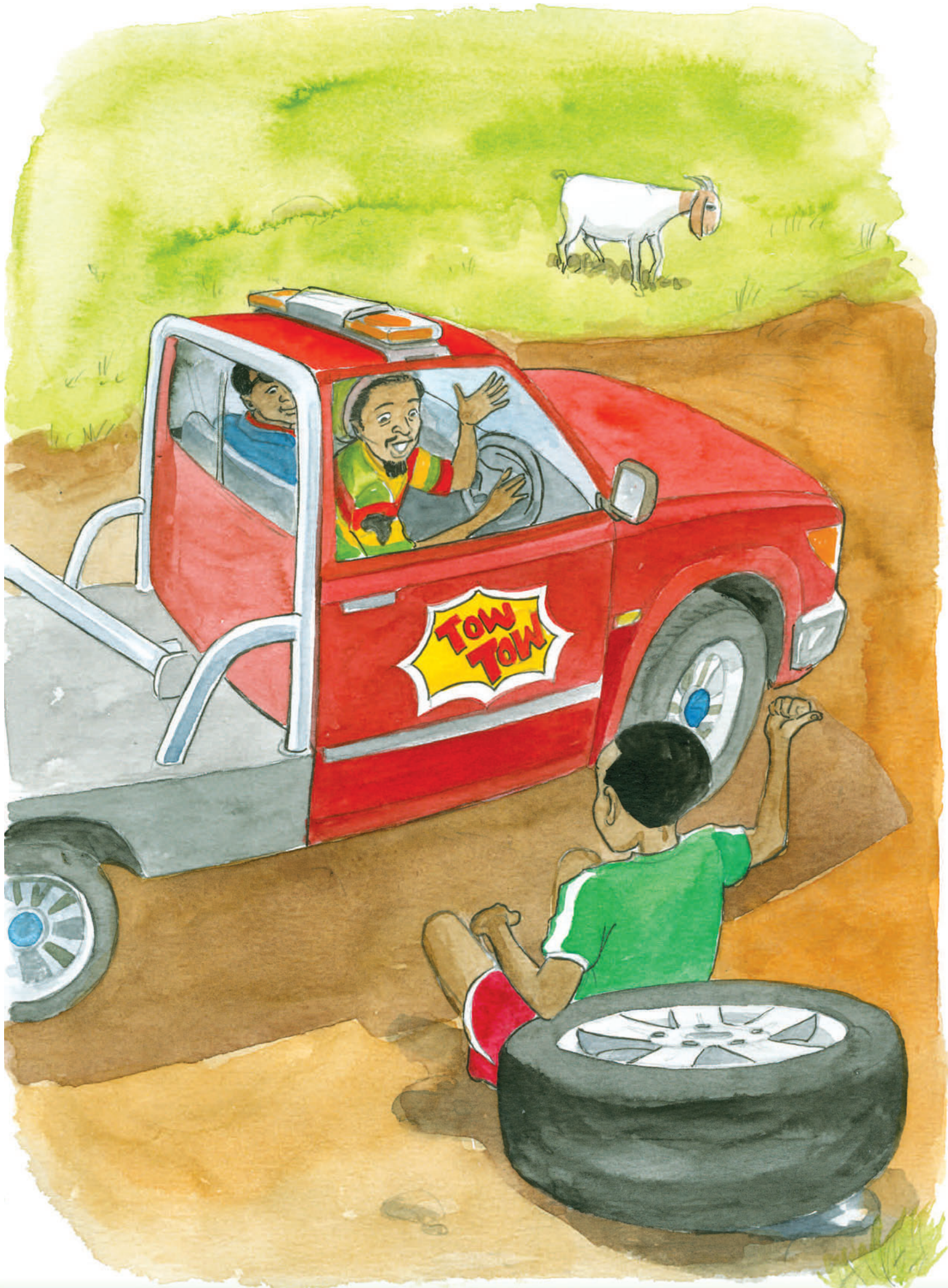

Li khou kovhela. Gundo u a zwi divha uri o fanela u ya hayani.

Zwenezwo Gundo a mbo vhona goloji ya u kokodza dziñwe i tshi tsa na bada. *Guru-guru, guru-guru ...* Goloji ya u kokodza dziñwe yo vha i tshi khou kokodza goloji ntswu ya mavhainvhai.

Gundo a imisa mureili nga tshanda. 'Ndi masiari. Ndi linga lavho ili?' a vhudzisa.

'Hai, a si langa,' mureili wa goloji ya u kokodza dziñwe a fhindula.

Zwenezwo ha mbo tsa munna we a vha o dzula na mureili goloini ya u kokodza dziñwe, a gidimela kha Gundo.

‘Ndi linga la nga!’ a amba o tou takala. ‘Lo bva goloini yanga, ndo li toda hothe! Ndi a livhuwa muṭhannga na wanga.’

Gundo a sedza nga murahu ha goloi ya u kokodza dziñwe, a vhona goloi ya mavhailvai ye ya vha i si na linga la phanda!

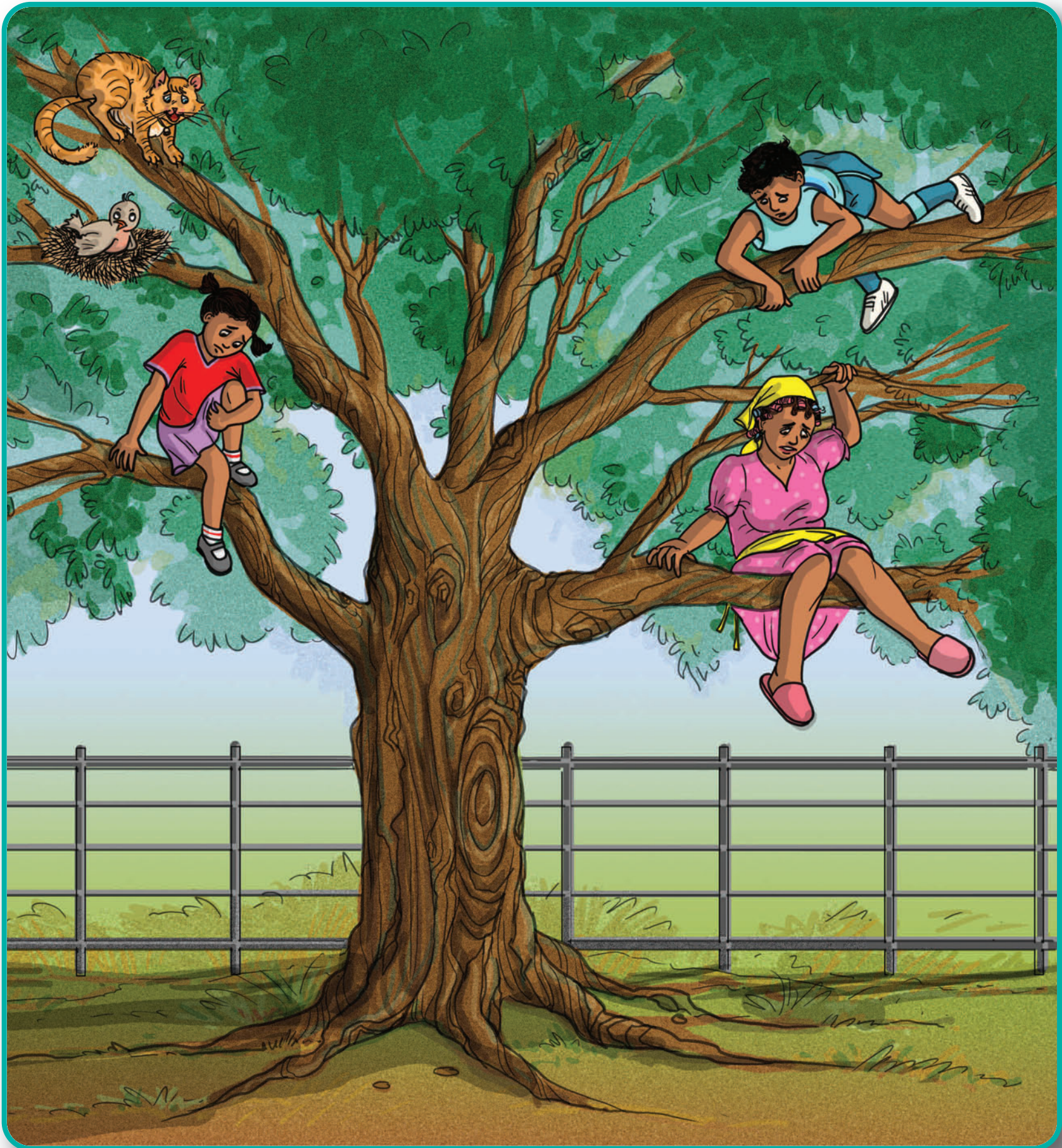
‘Ndi a livhuwa, muṭhannga, no wana linga la nga na li vhulunga!’ munna a ralo a tshi khada Gundo. ‘Musi goloi yanga yo no luga ndi do danda ni namedza yone!’

Nga ngoho, nga murahu ha ma duvha mavhili, munna a vhuya. Vhathu vhothe vha tama Gundo o namela goloi ya mavhailvai.

Lo vha duvha lihulwanesa kha Gundo.

3 Thusani!

NI SA ATHU U VHALA NGANEA

Itani vhungoho uri maipfi a tevhelaho a amba mini:
dodo, thakhamela, thaidzo

Liñwe ḍuvha tshimange
tsha u nona tshi tshi khou
ḍitshimbilela tshiṭaraṭani
tsha pfa u lila ha tshiṇoni.
Tsha sedza n̄tha tsha
vhona tshiṇoni tshiṭahani,
n̄thanṭha murini.

‘Hmm,’ tshimange tsha u
nona tsha ralo. ‘Tshiṇoni
hetshiḷa tshi nga tshi a
ḍifha. Ndi humbula u tshi
ita zwiliwa zwa nga
masiari.’

Tshimange tsha u nona
tsha shumisa n̄ala u
n̄amela muri mulapfu.
Tsha ya n̄tha, tsha dovha
tsha ya n̄tha. Tsha
n̄amela u ya n̄thanṭha.

Tshimange tsha dodo! Tsha n̄amela n̄tha n̄tha tsha ṽhakhamela murini.
Tshimange tsha u nona tsho vha tsho tshuwa. Tsho vha tshi sa tsha kona
u tsa.

‘Miauu! Miauu!’ tsha lilela n̄tha.

Zwenezwo Sara o vha a tshi khou fhira. A pfa tshimange tsha u nona tshi
tshi khou lila. A sedza n̄tha a tshi vhona davhini ḽa n̄thanṽtha ḽa muri.

‘Tshimange tsha u nona, u songo vhilaela,’ a ralo. ‘Ndi ḽo ni thusa.’

Sara a namela n̄tha murini, a farelela matavhini. A sedza fhasi. Fhasi ho vha hu kulesa. Sara o vha a tshi ofha musu a tshi ɔi vhona e n̄tha ha muri.

‘Thusani! Thusani! Ndi ɔoɔa u tsa!’ a vhidzelela.

Zwenezwo Don o vha a tshi khou fhira. A pfa Sara a tshi khou vhidzela. A sedza n̄tha a vhona Sara na tshimange tsha u nona vho ɔhakhamela murini.

‘Ni songo vhilaela,’ a ralo. ‘Ndi ɔo ni thusa.’

Don a namela muri. A farelela matavhi a muri. A namela tavhi li si lo ne, a mbo thakhamela. Don o vha e nthantha he a vha a nga si kone u fhufhela fhasi, a thoma u pfa a tshi ofha.

‘Thusani! Thusani! Ndi toga u tsa!’ a vhidzelela.

Zwenezwo vho mme Mina vho vha vha tshi khou fhira. Vha pfa Don a tshi khou vhidzela. Vha sedza ntha vha vhona Don, Sara na tshimange tsha u nona vho thakhamela murini.

‘Ni songo vhilaela,’ vha ralo. ‘Ndi do ni thusa.’

Vho mme Mina vha namela muri, vha farelela matavhini. Vha suvha vha ṭhakhamelela vhukati ha matavhi. Vho mme Mina vho vha vhe nṭha nṭha he vha vha vha nga si kone u fhufhela fhasi. Vha tshuwa.

‘Thusani! Thusani! Ndi ṭoḽa u tsa!’ vha vhidzelela.

Zwenezwo malume Soli vho vha vha tshi khou fhira. Vha pfa vho mme Mina vha tshi khou vhidzelela. Vha sedza nṭha vha vha vhona vho ṭhakhamelela murini. Naa malume Soli na vhone vha ḽo lingedza u ṇamela muri?

Hai, malume Soli vha humela murahu.

Ndi ngani vha songo thusa? Ndi ngani vho vha litsha nṭha ha muri?

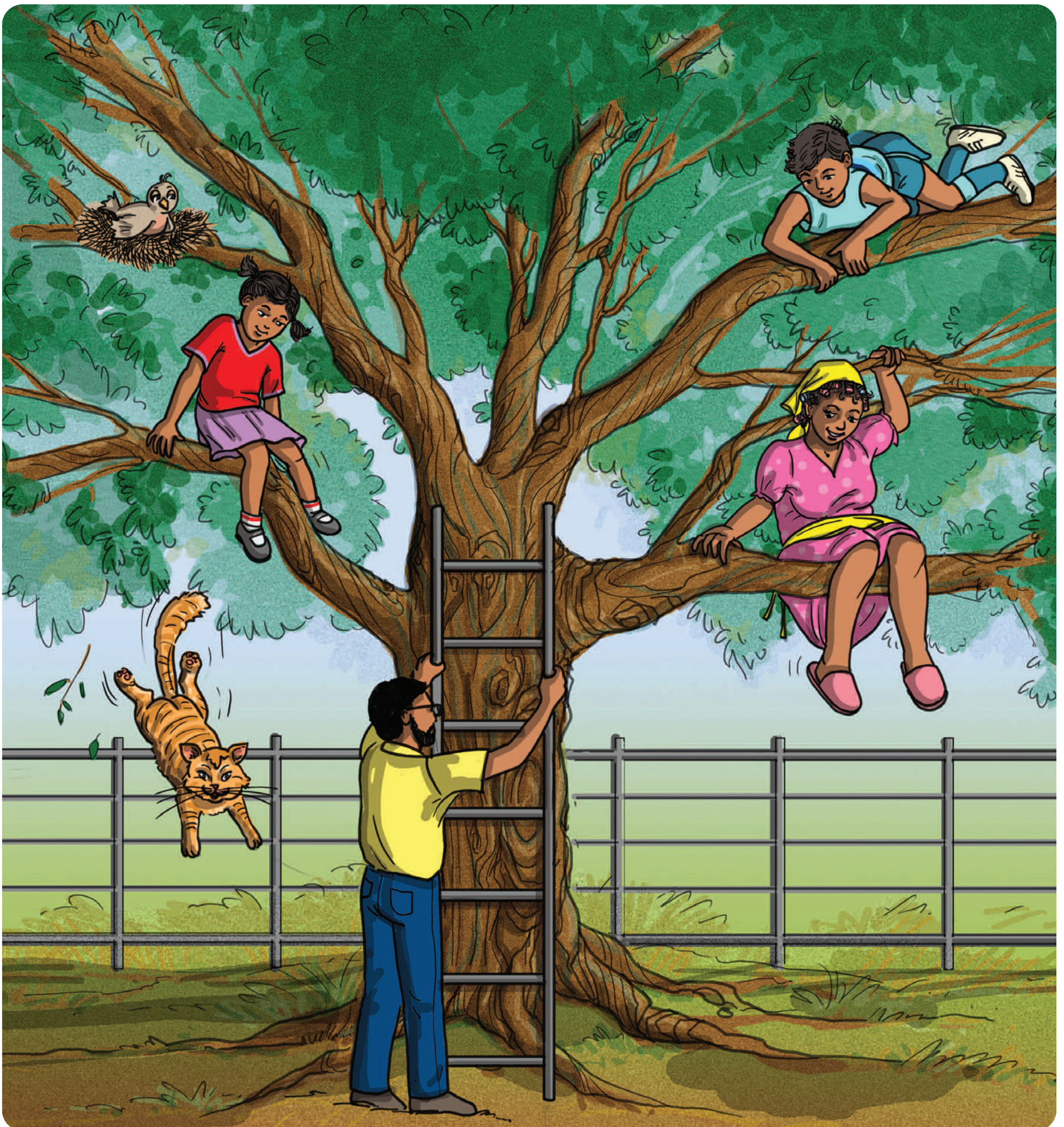
‘Ro ṭhakhamelela lwa tshoṭhe!’ vha lila.

Imani! Malume vha a vhuya! Vha vhuya na Jeri!

‘Ni songo vhilaela, Sara. Ni songo vhilaela, Don. Vha songo vhilaela, vho mme Mimi,’ vha ralo. ‘Ndi do vha thusa. Nothe ni do tsa nga Jeri.’

Malume Soli vha vhuṭali!

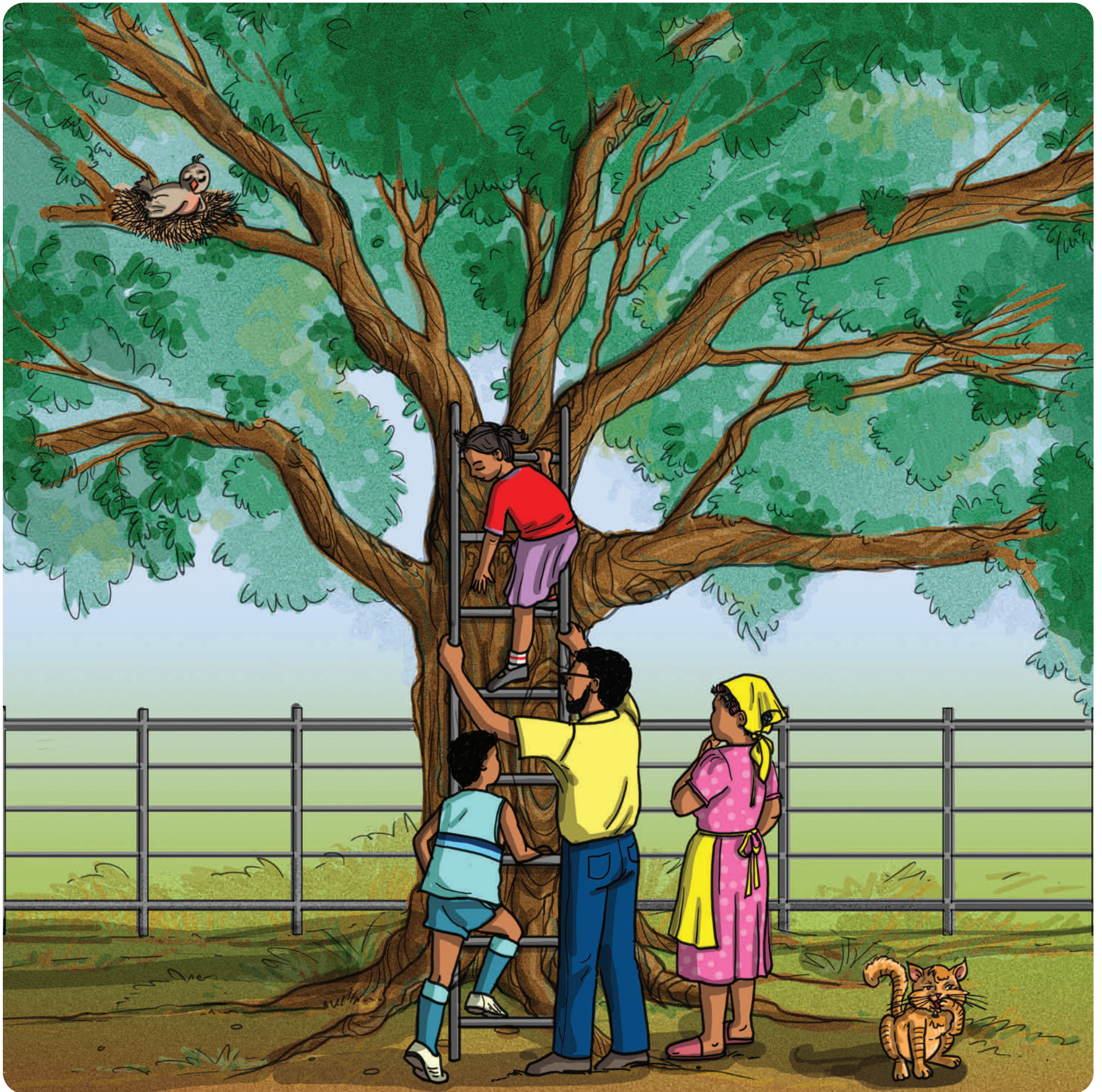

Ho thoma vho mme Mina u tsa. Ha tevhela Don. Sara ndi wa mafhelelo u tsa.

‘Ri a livhuwa, malume! Vho ri tshidza!’ vha ralo nga dakalo.

Tshimange tsha u nona tshone?

Nga murahu ha u thoma thaidzo, tshimange tsha u nona tsha fhufhela fhasi. A tsho ngo tōḁa thuso na luthihi!

4 Lwendo

NI SA ATHU U VHALA NGANEA

Itani vhungoho uri maipfi a tevhelaho a amba mini:
bvumba, ndeme, zwitsireledzi

Duvha lijwe na lijwe vhatu vha a enda. Vha ya fhethu ho fhambanaho nga zwiendedzi zwo fhambanaho. Vhatu vha enda nga dzigoloi kana zwidimela. Vha enda nga bisi kana thekhisi. Vha enda nga tshikepe kana bufho.

Kha ritangane na vhatu vhane vha dilugisela u enda. Ni nga bvumba uri vha ya ngafhi na uri vha do tuwa ngani?

Ramabindu u fara lwendo lwa mabindu matshelo. U khou di lugisa. O paka hemmbe dzawe dza khwinesa, dzisutu na dzithai sutukheisini. Zwino u khou paka mabambiri a ndeme begeni yawe. Tsha ndeme, ndi uri u na thikhithi ya lwendo!

'Ndo di imisela lwendo lwanga. Ndi takalela u enda,' a ralo.

Mutshudeni u na lwendo lwa u ya gammhani matshelo ngauri kholitshi yo valela ma ḍuvha a vhuawelo. Zwino u khou ḍi lugisa. O paka mabutsu a u namela dzithavha na zwiambaro zwa hone begeni yawe ya u bebiwa muṭanani. O paka na bege ya u eḍela ngomu. Tsha ndeme, ndi uri u na thikhithi ya lwendo!

‘Ndo takalela lwendo lwanga. Ndi takalela u enda!’ a ralo.

Muṭhanngana wa tshikolo una lwendo lwa mutambo wa khirikhethe matshelo. U khou ḡi lugisa. O paka yunifomo yawe ya tshikolo na zwiambaro zwa mitambo sutukheisini yawe. Zwino u khou paka zwitsireledzi zwa khirikhethe, bola dza khirikhethe na bethe. Tsha ndeme ndi uri u na thikhithi ya lwendo!

‘Ndo takalela lwendo lwanga. Ndi takalela u enda!’ a ralo.

Murengisi u na lwendo lwa u ya u rengisa matshelo. U renga thundu a dzi rengisa kha lothe la Afrika Tshipembe. O paka zwiambaro zwawe na zwa n'wana wawe wa mutukana. O paka na bege khulwane ya zwirengiswa zwe a pulana u zwi rengisa. Tsha ndeme ndi uri u na thikhithi ya lwendo!

'Ndo takalela lwendo lwanga. Ndi takalela u enda!' a ralo.

Makhulu vha na lwendo lwa u dalela n'wana wavho wa musidzana na vhaḡuhulu vhararu matshelo. Vho paka zwiambaro zwavho na dzimpho dza vha muḡa. Zwino vha khou paka bege ya zwiḡolo na zwa u ḡamba. Tsha ndeme ndi uri vha na thikhithi ya lwendo!

'Ndo takalela lwendo lwanga. Ndi takalela u enda!' a ralo.

Vhonani vhathu vhane vha enda nga Gautrain namusi! Ni a vha divha Ndi murengisi na mutukana wawe, ramabindu, mutshangana wa tshikolo, mutshudeni na makhulu! Vha ya ngafhi?

Gautrain i a gidimesa. I gidima u fhira thuthuthu, thekhisi na golo dza mitatisano, fhedzi ...

A i gidimi u fhira bufho!

Vhonani khonani dzashu vhuimabufho, vha tshi dzhena bufhoni. Zwino ri vho ðivha uri vha enda nga mini, fhedzi a ri ðivhi uri vha ya ngafhi.

Ni nga bvumba?

Bugu Khulu ndi ndidndelatshuñwa ya vhudivhuḁi ya u vhala nga u kovhekana. Bugu Khulu nñwe na nñwe ya *Vula Bula* i na nganea nña dzo fhambanaho dzine dza tumekanya bugu dza u vhala na thoho dzi fanaho. Zwifanyiso zwa vhuḁi zwa muvhala na zwiñwalwa zwa u vhalela ntha zwi tutuwedza lufuno lwa nganea na u vhala. Therisano nga ha zwifanyiso dzi do bveledza vhukoni ha vhagudiswa ha u vhala zwine vha zwi vhona na u tutuwedza fulufhelo la u shumisa luambo nga vhukoni vhuhulu na ndivho ya vhukuma ya kushumisele kwa ndivhaipfi. Nganea nñwe na nñwe i rangwa phanda nga mutevhe wa ndivhaipfi dzine vhagudiswa vha fañela u dzi pfesesa uri vha kone u pfesesa nganea.

Bugu Khulu 1

1. Vula vala
2. Hai!
3. Edela
4. Baba vha lela nana

Bugu Khulu 2

1. Muzika
2. U mona
3. Shavha!
4. Ri a nikela

Bugu Khulu 3

1. U kunakisa
2. Ola u gere
3. Vhala
4. Haya

Bugu Khulu 4

1. U hevhedzana
2. Ndi linga la nnyi?
3. Thusani!
4. Lwendo

Bugu Khulu 5

1. Fasiḁere lo kwashea
2. Lufuno u ngafhi?
3. Ee, Vho Thoho!
4. Ino

Bugu Khulu 6

1. Ri tamba mudzumbamo
2. Muḁa u renga zwiambaro
3. Kherotse khulusa
4. Lutamo kararu

Bugu Khulu 7

1. Muya na ḁuvha
2. Vhulungelani li ḁaho
3. Swobo ya matombo
4. Muvhuḁa na tshibode

Bugu Khulu 8

1. Ndau na mbevha
2. Ri бага na makhulu
3. ḁorobo ya hashu
4. Afrika Tshipembe laḁashu

TSHIVENDA